

מחלוקת לשם שמיים

המרד של קורח ועדתו לא היה רק המרד הקשה ביותר בשנות המדבר. הוא היה יחיד במינו בשל אופייה של המתקפה הישירה על משה ואהרן. קורח וחבריו האשימו את משה, בעצם, בנפוטיזם, בכישלון, ומעל לכול במרמה: שהוא מייחס לקב"ה החלטות וחוקים שהוא טיכס בעצמו למטרותיו האישיות. המתקפה חמורה כל כך שחז"ל ראו בה אבטיפוס למחלוקת מהסוג הגרוע ביותר:

כל מחלוקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים. ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים? זו מחלוקת הלל ושמאי. ושאינה לשם שמים? זו מחלוקת קרח וכל עדתו (משנה, אבות ה, יז).

ר' מנחם המאירי, שחי בקטלוניה במאה ה-13, מסביר בפירושו לתלמוד 'בית הבכירה':

איזו מחלוקת שהיא לשם שמיים? זו של הלל ושמאי, שהיה אחד מורה הוראה והשני חולק עליו להודעת האמת ולא לקנטר ולא לנצוח – ולכן נתקיימו דברי החולק כשהיה האמת אִתּו. ואיזו היא מחלוקת שלא לשם שמיים? זו של קרח ועדתו שבאו לקנטר על משה

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

רבינו עליו השלום ועל הנהגתו מדרך קנאה ונצוח ולא נתקיימה עצתו ושולח ביד פשע.

האבחנה היסודית היא, אם כן, בין שני סוגים של עימות: מחלוקת לשם חקר האמת לעומת מחלוקת לשם ניצחון. תובנה זו חיונית לפענוח פרשת קורח, שכן מזדקרת בה לעינינו אי-התאמה בין דברי המורדים לבין כוונתם. הם אמרו שהעם אינו צריך מנהיגים. כולם קדושים. כולם שמעו כמו אוזניהם את דבר ה'. בתוך עם ישראל לא צריכה להיות שום אבחנה, שום מדרג של קדושה. "וימדוע תתנשא על קהל ה'?" (במדבר טז, ג). אלא שמתשובתו של משה עולה בבירור שהוא זיהה במילים הללו כוונה אחרת לגמרי:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קִרְחַי, "שִׁמְעוּ נָא, בְּנֵי לְוִי! הַמְעַט מִכֶּם כִּי הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעַדְת יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו לְעִבֹד אֶת עֲבֹדַת מִשְׁכַּן ה' וְלַעֲמֹד לִפְנֵי הָעֵדָה לְשִׁרְתָּם, וַיִּקְרַב אֶתְךָ וְאֶת כָּל אַחֲיֶיךָ בְּנֵי לְוִי אֶתְךָ – וּבְקִשְׁתֶּם גַּם כְּהֹנֵה?" (במדבר טז, ח-י).

לא קהילה בלי הנהגה הם דורשים – אלא קהילה בהנהגתם שלהם. הרטוריקה של המורדים מבטאת לא בקשת אמת אלא רדיפת כבוד, מעמד וכוח (כפי שהם מדמיינים אותו). לא את דעת האמת חיפשו, כי אם את טעם הניצחון.

אפשר להיווכח בכך מהמשך מהלך המאורעות. תחילה, משה הציע מבחן פשוט. המורדים יביאו למחרת היום מנחת קטורת, וה' יראה למנחתו של מי הוא שועה. זוהי תגובה רציונלית. אם השאלה היא מה ה' רוצה, הבה ניתן לה' להחליט. זהו ניסוי מבוקר, מבחן אמפירי. ה' יבהיר לעם באורח חד-משמעי מי צודק. האמת תתגלה אחת ולתמיד.

לְהֵם חַיִּים שְׂאֵלָה" (שם, לב-לג). קשה לדמיין פסיקת דין דרמטית יותר. ה' הראה, מעל כל ספק אפשרי, שמשו צדק והמורדים עוולו. ובכל זאת הוויכוח לא נגמר. וכאן טמונה חריגותה של פרשתנו. בלי להתנצל, בלי להתחרט, בא העם למחרת וכפיו תלונה חדשה, הפעם לא על מנהיגותו של משה אלא על הדרך שהוא בחר לסיום הוויכוח: "וַיִּלְנוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּחְרַת עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן לֵאמֹר, 'אַתֶּם הִמַּתֶּם אֶת עַם ה'!" (וי, 1). בדבריהם מובלעת טענה מעין זאת: אולי אתם צודקים, אולי קורח טעה, אבל האם זאת דרך לנצח בוויכוח? לגרום ליריבים להיבלע חיים באדמה?

הפעם, ה' הציע דרך חדשה לגמרי ליישוב המחלוקת. הוא אמר למשה להורות לכל נשיא־שבט לכתוב את שמו על מטהו ולהביאו אל אוהל מועד. על מטה שבט לוי נכתב שמו של אהרן. אחד המטות יפרח, וזה יהיה האות כי בשבט הזה בחר ה'. כך עשו, ולמחרת בבוקר חזרו וגילו כי מטה אהרן הוציא פרח והציץ ציץ וגמל שקדים. בזה נגמר סוף סוף הוויכוח (שם, טז-כד).

הדבר שחתם את הוויכוח, אם כן, לא היה מפגן כוח אלא דבר אחר לגמרי. אפשר לשער, אף כי אין הכתוב אומר זאת במפורש, כי פריחת השקד במטהו של אהרן נחווה כסמלית מאוד. השקד הוא עץ הפרי הראשון הפורח בחורף, ופרחיו הלבנים הם הראשונים לבשר את האביב שפֶּרֶךְ ואת החיים החדשים המתקמים ברחם האדמה. הנביא ירמיהו ראה בחזונו הראשון מקל שקד, וה' ביאר באוזניו כי זהו סימן לכך שהוא "שוקד" על מימוש הבטחותיו (ירמיהו א, יא-יב).¹ פרחי השקד הזכירו את פרחי הזהב במנורה שאהרן העלה מדי יום את נרותיה במשכן (שמות כה, לא; לז, יז). "ציץ" השקד מזכיר את ציץ הזהב הטהור

לו הייתה שאלת האמת השאלה היחידה כאן, משה היה מסתפק במבחן זה. אך משה לא עצר פה. כפי שראינו במובאה לעיל, משה ניסה להניא את קורח ממרידתו לא במענה לטענה שלו עצמה אלא בפנייה אל הטינה המשוקעת בה. הוא הזכיר לו שגם לו עצמו ניתן מעמד מכובד מאוד. אומנם אין הוא כוהן, אבל הוא לוי, וללויים מעמד מיוחד של קדושה שאין לבני שבטים אחרים. הוא הציע לקורח להסתפק בכבוד שיש לו ולא להלך בגדולות ובנפלאות ממנו.

אחר כך פנה משה אל דתן ואבירם, בני שבט ראובן. מן הסתם התכוון לומר להם דברים אחרים, שכן מקור תרעומתם היה אחר מזה של קורח. אבל הם סירבו לפגוש את משה – עוד סימן לכך שלא את האמת הם חיפשו. הם מרדו מתוך עלבון עמוק על כך ששבט ראובן, בכור בני ישראל, הורחק לכאורה לגמרי מצלחת הכיבודים.

העיימות עלה עתה מדרגה. שכן בפעם האחת והיחידה בחייו, משה תלה את המשך מנהיגותו בהתרחשות נס:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, "בְּזֹאת תִּדְעוּן כִּי ה' שְׁלַחְנִי לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה, כִּי לֹא מִלְּבִי: אִם כְּמוֹת כָּל הָאָדָם יִמְתּוּן אֵלֶּה וּפְקֻדֹת כָּל הָאָדָם יִפְקֹד עֲלֵיהֶם, לֹא ה' שְׁלַחְנִי. וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא ה' וּפְצָתָה הָאֲדָמָה אֶת פִּיהָ וּבִלְעָה אֶתְּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם וַיִּרְדּוּ חַיִּים שְׂאֵלָה, וַיִּדְעֶתֶם כִּי נֶאֱצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת ה'" (שם, כח-ל).

אך כילה משה את דבריו אלה, "וַתִּבְקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם, וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֶתְּם". המורדים ירדו "הם וְכָל אֲשֶׁר

שהכוהן הגדול ענד לראשו, ואשר עליו נחרתו המילים "קודש לה'" (שמות כח, לו).² המטה שהיה לענף שקד פורח הוא אם כן לא רק סימן לצדקת אהרן, אלא גם סמל רב פנים של חיים, אור, קדושה והשריית שכינה.

אפשר כמעט לומר כי ענף השקד סימל את רצון החיים של הכהנים, כניגוד לתאוות השלטון של המורדים.³ הכהן אינו מושל בעם; הוא מברך אותו. הוא המוליך שדרכו זורמות אלינו האנרגיות המחיות מאת הקב"ה.⁴ הוא מחבר את האומה אל השכינה. משה ענה לקורח בשפה שהוא מבין, במפגן כוח. ה' ענה בדרך אחרת, והראה שמנהיגות אינה התנצחות אלא הצטנעות.

סיפור קורח בכללותו מלמדנו על טיבה ההרסני של המחלוקת שלא לשם שמיים, דהיינו של המחלוקת לשם ניצחון. בעימות מסוג זה, המבוקשת אינה האמת אלא העוצמה, והתוצאה היא ששני הצדדים סובלים. אם ניצחת – הפסדת. אבל אם ניצחתי, גם אז הפסדתי, כי כשצמצמתי אותך צמצמתי את עצמי. גם למשה זה קרה: מרגע שנכנס לזירת ההתנצחות חשף עצמו להאשמות בסגנון "אַתָּם הִמַּתֶּם אֶת עַם ה'". מחלוקת לשם כוח היא תרחיש שכולם בו המפסידים.

היפוכה הוא המחלוקת בשם האמת. אם ניצחתי, ניצחתי. אבל אם הפסדתי, גם אז ניצחתי, כי התבוסה בפני האמת היא סוג התבוסה היחיד שהוא גם ניצחון.

מפורסם ההסבר המובא בתלמוד לכך שהלכה בדרך כלל כבית הלל ולא כבית שמאי: "מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן? מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית

שמאי, ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן".⁵ בית הלל חיפש את האמת, לא את הניצחון. לכן הקשיבו לדברי בעלי מחלוקתם, ואף לימדו אותם לפני שלימדו את מסורתם שלהם. בניסוחו הרהוט של המדען בן זמננו טימותי פריס:

כל מבקשי הדעת באמת ובתמים, אתיאיסטים או מאמינים, מדענים או מיסטיקאים, מאוחדים לא באמונה משותפת, אבל בקיומה של אמונה. סימנה הוא יראת הכבוד, מצוותה היא כיבוד השתיקה הנמלצת. כי יד אלוהים יכולה להיות יד אדם, אם נושיט אותה באהבה ובחמלה, וקול אלוהים יכול להיות קולנו, אם רק נדבר אמת.⁶

היהדות מכונה לעיתים "תרבות של מחלוקת".⁷ היא הדת היחידה הידועה לי שכתבי היסוד שלה – התנ"ך, המדרשים, המשנה, התלמוד, ספרי ההלכה הגדולים וספרות פרשנות המקרא – הם אסופות של מחלוקות. על כך תפארתה של היהדות. השכינה שורה לא בקול האחד המעומת עם קול אחר, אלא במכלול הקולות שבשיחה.⁸

במחלוקת בשם האמת שני הצדדים מנצחים, כי כל אחד מהם מעוניין להקשיב לדבריו של משנהו, ועל ידי כך הוא צומח. במחלוקת שהיא חיפוש משותף אחר האמת הצדדים משתמשים בתבונה, בהיגיון, בכתבים משותפים וביראת כבוד משותפת כלפיהם. הם אינם טוענים לגופו של אדם, אינם מסלפים, אינם לועגים ואינם נוקטים סחיטה רגשית. שניהם מוכנים לומר "טעיתי" אם כך יתברר. המנצח לא ינפח את חזהו, המפסיד לא יתייטר ולא יזעם.

פרשת קורח היא הדוגמה הקלאסית למחלוקת המחריפה כדי חרפה. בית הלל ובית שמאי מזכירים לנו שאפשר אחרת. "מחלוקת לשם שמיים" היא מן האידיאלים הנאצלים של היהדות – יישוב עימותים מתוך כבוד הדדי וחיפוש עֵנּו אחר האמת.

- 1 ראו Leon Yarden, *The Tree of Light: A Study of the Menorah*, London: East and West Library, 1971, pp. 40-42.
- 2 אולי נרמז כאן גם קשר לציצית – הפרשייה שנשמכה בתורה לפרשיית מרד קורח, ואשר על פי המדרש שימשה את קורח באחד מטיעוניו נגד משה.
- 3 על הרלבנטיות העכשווית של הדבר ראו בספרי לא בשם האל, מאנגלית: צור ארליך, ירושלים: מגיד, 2016, פרק טו: הרצון לעוצמה או הרצון לחיים, עמ' 268-253.
- 4 על דעתי עולה כאן שירו של דילן תומס "האון שְׁדֶרֶךְ פְּתִיל יְרוֹק מְצַמֵּחַ אֶת הַפְּרָח". כשם שלשד־החיים מטפס דרך גזע העץ וענפיו כדי להניב פרחים ופירות, כך זורם כוח חיים אלוהי דרך הכוהנים כדי להניב ברכה בקרב העם. עירובין יג ע"ב.
- 6 אלו הן שורות החתימה בספרו של טימותי פריס היקום וכל אשר בו: דין וחשבון על מצב היקום(ים), מאנגלית: עמנואל לוטם, אורי־הודה: הד ארצי, תש"ס, עמ' 287.
- 7 ראו ספרו של דוד דישון תרבות המחלוקת בישראל, ירושלים: שוקן, 1984.
- 8 כתבתי על כך בהרחבה בספרי – Jonathan Sacks, *Future Tense*, London: Hodder and Stoughton, 2009, 181-206.